

Tormodus Torfæus
 Historia rerum Norvegicarum (1711)
 A norvég nyelvű kiadásról

Tormod Torfæus: Norges historie I–V. Bergen, Eide – Vigmostad & Bjørke, 2008–2011.

Jelen írás aktualitását az adja, hogy 2008-ban Bergenben az Eide Forlag kiadásában látott napvilágot annak a monumentális munkának az első három kötete, amelyet a 17–18. századi izlandi származású történész, Tormodus Torfæus¹ (izlandi nyelven: Þormóður Torfason) jelentetett meg *Historia rerum Norvegicarum* címmel 1711-ben. A gigantikus alkotást eddig nem publikálták norvég nyelven, csak latin kiadásban létezett. A máig megjelent öt kötet terjedelme önmagában is lenyűgöző: az első kötet 776, a második 548, a harmadik 397 oldal. A negyedik kötet csak 2010 novemberében, már a Vigmostad & Bjørke kiadó gondozásában jelent meg, 511 oldalon, az ötödik kötet pedig 2011-ben és 476 oldalból áll. Az utolsó, hatodik kötet kiadása még várat magára.

A kötet főszerkesztője Torgrim Titlestad, a Stavangeri Egyetem történelemprofesszora, a szerkesztésben pedig közreműködött Oddvar Nes, a Bergeni Egyetem, valamint Jon Gunnar Jørgensen, az Oslói Egyetem nyelvészprofesszora is. A mű publikálását többéves előkészítés előzte meg, 2001-ben létrehozták többek között a szerkesztők részvételével a Tormodus Torfæus Alapítványt (Tormod Torfæus-stiftelsen), amelynek feladata a fordítás irányítása és a kiadással kapcsolatos munkák elvégzése.

Ki is volt Þormóður Torfason, a 17. század végén és a 18. század elején alkotó történész, aki fiatalon latinosította nevét Tormodus Torfæusra, hogy egyszerűbbé tegye annak leírását és kiejtését a kontinensen? A szerkesztők, nagyon helyesen, igyekeztek elhelyezni Tormodus Torfæust a norvég historiográfia kereteiben.² A 18. századi dán Peter Frederik Suhm (1728–1794)³ a modern norvég történetírás atyját látta Tormodus Torfæusban, persze saját korából tekintve. Torfæust a nagy történetírók sorába – ahogy azt a főszerkesztő, Torgrim Titlestad a mű bevezető fejezeteiben írja – a középkori Snorri Sturluson,⁴ illetve a

1 A norvég nyelvben nem használják a teljes latinosított alakot, az „-us” végződést levágják, azonban jelen írásban a Magyarországon elfogadott változatot, a „Tormodus Torfæus”-t követem.

2 A norvég történetírás történetét tekintve ld. *Ottar Dahl: Norsk historieforskning i 19. og 20. århundre*. 3. utgave. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø, 1976.

3 A dán Peter Frederik Suhm Dánia–Norvégia egyik legfontosabb történetírója a 18. században. Jogásznak tanult, de komolyan foglalkozott matematikával is. Trondheimben ismerkedett meg Gerhard Schøninggel (1722–1780), akivel történelmi kérdéseket vitattak meg. Suhm, dán lévén, dán történelemmel foglalkozott, míg Schøninget elsősorban a norvég történelem érdekelte. Suhm trondheimi tartózkodása során közel százezer kötetel egy komoly könyvtárat épített fel. Részletesen lásd: *Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*. Luno, Koppenhága, 1931, valamint Store Norske Leksikon online: http://snl.no/nbl_biografi/Peter_Frederik_Suhm/utdypning

4 Snorri Sturluson (1179–1241) a középkori izlandi történetírás legismertebb és legnagyobb formátumú alakja, fő műve a *Heimskringla* (1220–1230). Történetírói munkássága mellett betöltötte a korabeli Izland legmagasabb közéleti pozícióját, két ízben (1215–1218; 1222–1231) volt törvénytmondó (lögsögumaðr). Bővebben Snorri Sturlusonról: *Sverre Bagge: Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. University of California Press, Berkeley, 1991, illetve *Marlene Ciklamini: Snorri Sturluson*. Twayne Publishers, Boston, 1978.

18. századi Gerhard Schøning (1722–1780)⁵ és a 19. századi Peter Andreas Munch (1810–1863) közé kell helyeznünk. Peter Andreas Munch mellé oda kellett volna még sorolni kortársát, Rudolf Keyser (1803–1864) is, akivel együtt a mai értelemben vett tudományos történetírás Norvégiában elkezdődött.⁶

Tormodus Torfæus történeti munkásságának megítélése nem volt egységes a különböző korokban. Ole Andreas Øverland (1855–1911)⁷ 1887–1898-ban kiadott tizenkét kötetes művében kifogásolja, hogy Torfæus nem eléggé kritikusan kezelte forrásait. Az izlandi származású Finnur Jónsson (1853–1934) 1928-ban megjelent irodalomtörténetében azt írja, hogy Torfæus olyan áttekintést adott a világnak Norvégia történetéről, amelyet mindenki megértett, mivel munkája latin nyelven íródott, így a nemzetközi szintéren helyezte Norvégiát és annak történelmét a legkorábbi időkől egészen 1387-ig.⁸

Az új norvég kiadás főszerkesztője, Torggrim Titlestad kiemeli, hogy Torfæus munkája után az európai olvasó számára kétségtelenné vált, hogy Norvégia nagyon ősi, önálló nemzet. A hatalmas történeti munka a norvég nemzettudatban azért képvisel olyan fontos helyet, mert a királyság 1319-től kezdve perszónálunióban volt Dániával vagy Svédországgal, 1536-tól pedig az ország Dánia egyik tartományaként létezett, így Tormodus Torfæus Norvégia „első nagykövete lett”.⁹ Torfæus személye és munkája olyan katalizátor szerepet töltött be az 1814 előtti norvég nemzeti ébredésben, mint például az 1776-ban alapított Királyi Norvég Tudós Társaság vagy a már említett Gerhard Schøning 1771-ben megjelent Norvégia története című munkája is. Jens Arup Seip (1905–1992) 1936-ban azt írja, hogy Torfæus volt az, aki a nemzeti függetlenség érzületét kialakította a norvégokban, ami elvezetett a valódi nemzeti függetlenséghez 100 évvel később, 1814-ben, amikor Norvégia alkotmányos monarchiává alakult, majd Svédországgal lépett unióra. Yngvar Nielsen

5 Gerhard Schøning 1722-ben született egy kereskedőcsalád sarjaként. Iskoláit a norvégiai Trondheimben kezdte, ahol megismerkedett Peter Frederik Suhmmal. Teológiai tanulmányait – mint a legtöbb korabeli norvég és dán fiatal – a Koppenhágai Egyetemen folytatta. Tanulmányait 1748-ban fejezte be. Első történeti munkája 1751-ben látott napvilágot „Forsøg til de nordiske landes, særdeles Norges, gamle Geografi” címmel. (Stian Larsen: Med draging mot nord. Gerhard Schøning som historiker. Hovedoppgave, Tromsø, 1999.)

6 Rudolf Keyser és Peter Andreas Munch-öt tartják a norvég történésziskola atyjainak. Ezt először kortársuk, a dán történész Christian Molbech (1783–1857) vetette papírra 1840-ben (idézi: Larsen, S.: i. m. 5.). Rudolf Keyser középiskolai tanulmányai után teológusnak készült, de amellet hamar a történelem felé orientálódott. 1825-től ösztöndíjjal két évet töltött Izlandon, ahol ó- és újjizlandi nyelvet tanult. Hazatérése után az Oslói Egyetemen tanított egészen 1862-ig (Ottar Dahl: Norsk historieforskning i 19. og 20. århundre. 3. utgave, Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø, 1976. 39–40.). Peter Andreas Munch Rudolf Keyserrel ellentétben nem teológusnak készült – pedig apja lelkész volt –, hanem jogásznak, de igen hamar a történelem felé fordult, és Koppenhágában, valamint – az első nem katolikus kutatóként – a Vatikánban kutathatott. Peter Andreas Munch munkásságáról ld. Leidulf Melve: Vitskapsfilosofi, historieteori og metode hjå P. A. Munch. (Norsk) Historisk Tidsskrift 91. (2012) 1. sz. 9–36.

7 Ole Andreas Øverland *Illustreret Norges Historie* című tizenkét kötetes munkája a legkorábbi időkől egészen 1814-ig beszél el Norvégia történetét. Nagyon elterjedt és népszerű volt Norvégiában a 19–20. század fordulóján. Dahl, O.: i. m. 229–230.

8 Az izlandi származású filológusprofesszor, aki a Koppenhágai Egyetemen tanított, számos középkori izlandi forrás kiadásával, valamint irodalomtörténeti munkával írta be nevét a tudománytörténetbe. Művei között olyan alapmunkák szerepelnek (Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Koppenhága, 1894–1902; Den norsk-islandske skjaldedigtning. A. Tekst efter håndskrifterne, Bd 2, 1200–1400. Koppenhága, 1914–1915), amelyeket ma is használ a filológia és a történettudomány.

9 Fontos megjegyezni, hogy a szerkesztő nem véletlenül használja a „nagykövet” (ambassador) kifejezést, mivel 1905-ben Norvégia úgy nyilvánította ki különválási szándékát Svédországtól, hogy nagykövetségeket állított fel külföldön.

(1843–1916) 1905-ben azt írta Torfæusról, hogy egy olyan igazi történésszel állunk szemben, aki a különböző források kritikai összevetésével dolgozott – idézik a szerkesztők.

A kötet főszerkesztője, Torgrim Titlestad felhívja a figyelmet arra, hogy a 20. század eleji történészek rendkívül kritikusan közelítettek a sagákban fennmaradt történelmi események valóságtartalmához. A norvég–izlandi historiográfiában ezt a „radikális sagakritika” korának szokás hívni.¹⁰ A baloldali, külügyminiszteri posztot is betöltő Halvdan Koht (1873–1965)¹¹ 1929-ben azt írta, hogy a királyi történetíró munkája csupán csak egy krónika. A szerkesztő kiemeli, hogy a 20. században a latin nyelv ismerete a norvég akadémiai körökben nem volt olyan szintű, mint a 19. századi elődeiké. Tormodus Torfæus munkáját olvasva azonban kitűnik, hogy hatalmas tudással bírt a középkori izlandi sagákat illetően, amelyeket szisztematikusan, a korabeli tudományos módszerrel dolgozott fel és építette be azokat munkájába.¹² A sagairodalom felhasználását tekintették a 20. század elején helytelennek, és azt rótták fel Torfæusnak, hogy túlságosan bízott bennük.

A kötet szerkesztői fontosnak tartották, hogy részletesen tárgyalják a szerző életét.¹³ Tormodus Torfæus 1636-ban született a Reykjavík mellett fekvő Engey szigetén. Apja a helyi dán királyi adminisztráció szolgálatában állt. A gyermek Torfæus 11 éves koráig a helyi iskolában tanult, amikor is elküldték az izlandi skálholtli püspöki iskolába latin nyelvet tanulni. 1654-től a kontinensen, a koppenhágai egyetemen folytatta tanulmányait, amelyeket kiváló eredménnyel fejezett be 1657-ben. Egyetemi stúdiumai után 1662-ben hazatért Izlandra, a királyi udvartól kapott megbízással, hogy a régi izlandi kéziratokat gyűjtse össze és fordítsa le dánra. A modern kiadás szerkesztői hangsúlyozzák, hogy az európai monarchák ekkor nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy saját hatalmukat a múltban legitimálják. Az ekkor nagyhatalmiságának csúcsán álló Svédország királyai saját múltjukat izlandi forrásokkal kívánták alátámasztani. Amikor 1665-ben – háborúkat és területeket veszítve Svédországtól – III. Frigyes (1648–1670) dán király kiadta a Királytörvényt (Kongelov), bevezetve az abszolutista kormányzást,¹⁴ nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy hatalmát legitimálja Norvégiában is. A dán király svéd riválisaihoz hasonlóan nagy érdeklődést mutatott a történelem és a kultúra iránt. Az immár abszolút hatalommal bíró dán király megbízta az ifjú Torfæust, hogy fordítsa le a középkori kéziratokat, és kérte, hogy az

10 A sagákkal kapcsolatban két iskola alakult ki a 20. században: a „könyvi próza”, valamint a „szabad próza” iskolája. Az előbbi kritikus volt a sagákban fennmaradt történelmi információkat illetően, a sagákat pusztán irodalmi alkotásoknak tekinti. Az utóbbi iskola pedig nem tagadja a kritikai attitűdöt, de nem is zárja ki, hogy a hatalmas sagairodalomban rögzített történelmi események között számos van, ami történelmi tényként fogható fel. A témával kapcsolatban: *Torgrim Titlestad: Tilbake til sagaene. Nytt Norsk Tidsskrift* 26. (2009) 1. sz. 3–14.; *Cisli Sigurðsson: The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method.* Harvard University Press, Cambridge MA, 2004; vagy 20. században megjelent több szerző munkáját összefoglaló kötet: *Else Mundal* (red.): *Sagadebatt.* Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø, 1977.

11 Halvdan Koht a norvég marxista, baloldali történészek egyik kiemelkedő alakja. Koht erősen szemben állt azzal az irányzattal, amely a sagákban megjelenő eseményeket történelmi forrásértékkel ruházta fel. A sagakritikával kapcsolatos munkái összefoglalóan az *Innhogg og utsyn i norsk historie* című tanulmánykötetben jelentek meg 1921-ben. *Dahl, O.*: i. m. 233.

12 *Jon Gunnar Jørgensen: Tormod Torfæus og det fantastiske i sagalitteraturen.* (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 87. (2008) 3. sz. 476.

13 Tormodus Torfæus életét lásd részletesen: *Jørgensen, J. G.*: i. m. 475–490.

14 A dán abszolút monarchiával kapcsolatban magyarul: *Képes György: A dán példa. Abszolutizmus az elméletől a gyakorlatig.* In: *Az abszolút monarchia.* Szerk. Képes György, Gondolat, Bp., 2011. 136–168.; *Sashalmi Endre: A nyugat európai államfejlődés vázlata. 1000–1700.* Pannonica, Bp., 2006. 134–141.; *Sashalmi Endre: Az abszolutizmus. Az abszolút monarchia elmélete.* In: *Az abszolút monarchia* i. m. 25–26., 50–53.

összegyűjtött régi kéziratokat küldje Koppenhágába, hogy azok a királyi könyvtár részét képezzék. Torfæus többek között lefordította a Flateyjarbókot¹⁵ dánra, ami mai kiadásban is 2000 oldalt tesz ki. A fordítások mellett, amiben sokkal produktívabb volt, mint elődei,¹⁶ több más önálló munkát is papírra vetett, ilyen az 1705-ben megjelent *Historia Vinlandiæ antiquæ*, amely Vinland történetét dolgozza fel, valamint az egy évvel később Koppenhágában kiadott *Gronlandia antiquæ* című munka.

1664-ben Frigyes király Stavangerbe küldte Torfæust, ahol királyi kamarás lett. 1667-ben kinevezték királyi antikváriusnak, így tovább tudta végezni történelmi munkáját. Amikor három évvel később a műkedvelő Frigyes meghalt, olyan utód került V. Keresztély (1670–1699) személyében a dán trónra, aki nem követte apja példáját. Az 1672-t követő tíz évben Torfæus nem tudott történelmi munkájának időt szentelni, mivel a királyi udvar különböző megbízásokkal látta el, többek között a király norvégiai törvényein kellett dolgoznia. Kitüntetett szerepet töltött be például védőügypédként az utolsó, 1681–1682-ben lezajló boszorkányperekben.

Tormodus Torfæus a *Historiát* nem a norvég népnek, hanem a külföldnek szánta (hiszen akkor megírhatta volna dánul is),¹⁷ ezért született meg munkája latin nyelven. Jon Gunnar Jørgensen 2008-ban megjelent cikkében többek között azzal indokolja a norvég fordítást, hogy az a latin, amit Torfæus használt, ma már nagyon nehezen befogadható.¹⁸ Torfæus előszavában meg is jegyzi, hogy könyvét „az egész világon olvasni fogják” – így indokolt volt a latin nyelv használata –, ami egybeesett az uralkodó hatalmi ambícióival is. Igaz, hogy Dánia a 17. század közepén számos területét elvesztette, amelyek Svédország kezére kerültek, de a kis jégkorszak végével az északi féltéke átlaghőmérséklete egyre magasabb lett, s a dánok nagy érdeklődést mutattak Grönland „újrafelfedezése” iránt, így maga Norvégia helyzete is felértékelődött.¹⁹ A távoli szigeten a viking korban norvég–izlandi eredetű kolóniák jöttek létre, s a 13. század közepétől a norvég uralkodó birtokává vált, így a 17–18. századi dán uralkodók jogot formáltak minden olyan területre, ami korábban a norvég korona része volt. A 17–18. századi Norvégiában a lakosság lojális volt a Koppenhágában székelő dán uralkodó iránt, hasonlóképpen Tormodus Torfæus is lojális volt uralkodója iránt, de szerette a norvégokat, és munkája hozzájárult a korai norvég nemzettudat kialakulásához.

Terve az volt, hogy Norvégia történetét a kezdetektől egészen a Dániával való unióig követi. Az 1711-es kiadás első könyvében az északi nemzetségekről ír, majd rátér a norvég királyok történetére, nagy hangsúlyt fektetve Széphajú Harald (kb. 860–kb. 930) uralkodására, akire a hagyomány úgy emlékezik vissza, hogy először ő volt az, aki egyesítette Norvégiát. Ér-

15 A Flateyjarbók (a GkS 1005 fol. vagy Codex Flateyensis) egy izlandi szigeten, a Breiðafjörður-ben lévő Flatey-en íródott 1387 és 1394 között. A kódex számos izlandi sagát tartalmaz.

16 Jørgensen, J. G.: i. m. 477.

17 1536 után Norvégiában a dán lett a hivatalos nyelv, annak ellenére, hogy a különböző norvég dialektusok szóban tovább éltek. III. Keresztély (1534–1559) dán Bibliáját Norvégiában is bevezették, aminek norvég fordítása azonban csak a 19. században született meg. 1600-ig csak a középkori törvénykönyvek léteztek norvég nyelven, de azokat is akkor átültették dánra. A dán nyelv írásos használata általános volt egészen a 19. század második feléig. Lars S. Vikør: *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Novus Press, Oslo, 2001. 54.

18 Jørgensen, J. G.: i. m. 476.

19 Grönland „újrafelfedezése” egy norvég származású lelkész, Hans Poulson Egede (1686–1758) nevéhez fűződik, akit „Grönland apostolának” is szokás hívni. Egede sikeres misszionáriusi munkát végzett az eszkimók között, s nevéhez fűződik Godthåb (a mai főváros, Nuuk) megalapítása. A 17. században a svédek is alapítottak kolóniákat Észak-Amerikában, ilyen volt az 1638 és 1655 között a Hudson folyó mentén birtokolt terület, amit Új-Svédországnak (Nya Sverige) hívtak. Így a rivalizálás nemcsak Észak-Európában, hanem az atlanti térségben is megjelent.

dekes, hogy Snorri Sturlusontól eltérően Torfæus nem kizárólag a háborús konfliktusokra fókuszál, hanem a nemzeti sága történeteit is megpróbálja integrálni az egészbe. A második kötet középpontjában a keresztény uralkodók állnak, mint Óláfr Tryggvason (995–1000), a mártír szent, Óláfr Haraldsson (1015–1028) és a későbbi uralkodók. Torfæus harmadik kötetében Sverrir király uralkodásáig jut el,²⁰ majd negyedik kötetében Sverrir dinasztiájának uralmát mutatja be és jut el 1387-ig, amikor IV. Óláfr Hákonarson (1380–1387) meghalt,²¹ és Norvégia Dániával unióba került. Egyenes ívet látunk a barbár, pogány korból a keresztény uralkodók regnálásáig, munkájából jól látszik, hogy a „fejlődés” iránya halad a kor felfogásának megfelelő abszolút hatalommal bíró uralkodó felé, a Dániával való unióig.

Torfæus módszertanában megfigyelhető, hogy a korai időszakban kombinálja a kronológiai vonalat az egyes nemzetségek történetével. Forrásai között felhasználta a fennmaradt középkori sagákat is, valamint megjelennek a 17. századi történeti munkák is, de nem kizárólagosan a dán–norvég kútfőkre szorítkozik, hanem tág forráshorizonton mozogva, nagy figyelmet szentel más európai, elsősorban német, svéd és angol forrásoknak is. Torfæus előadásmódjára jellemző, hogy a sagákban olvasható különböző történeteket megpróbálta kritikus módon összevetni egymással, külföldi forrásokkal és egyéb történeti munkákkal. Fontosnak tartotta beemelni a kevésbé megbízható kútfőket is, amelyeket az olvasók számára kommentárokkal látott el.

Tormodus Torfæus tisztában volt vele, hogy a kronológia, amit felállított, nem áll biztos alapokon, de a történeti munka tárgyalásánál, amelyen több mint harminc évig dolgozott, nem tudott más metodikát alkalmazni. A szerző úttörő szerepe vitathatatlan a norvég történetírásban, de az utókor és a mai történészek számára azért is kiemelten fontos, mert Torfæus olyan forrásokat is használt, amelyeket ma már nem ismerhetünk, mivel 1728-ban, a koppenhágai tűzvészben, amikor a város nagy része megsemmisült, odaveszett az egyetem könyvtári állományának nagy része, könyvek és több ezer pótolhatatlan középkori kézirat.

A modern kiadást technikai okok miatt hat kötetre tervezték, így például a második kötetbe került az eredeti kiadás utolsó két, vagyis a 9. és 10. könyve, valamint a 2. és a 3. kötet tartalmazza az eredeti kiadás második kötetét. A kötet szerkesztői azonban ügyeltek arra, hogy kövessék Torfæus szerkesztési elveit, az egyes kötetekben jelölik az egyes könyveket, valamint a fejezetek címeit is, így az olvasó láthatja, hogy miképp épült fel az eredeti négy kötet. A korabeli tervek szerint a hatalmas művet még Torfæus életében lefordították volna dánra is, de mivel a király lecsökkentette az udvari történész fizetését, 2008-ig, közel 300 évet kellett várni, hogy a munka norvég nyelven is megjelenjen. A szerkesztők hatalmas munkát tettek a vállukra, amikor elhatározták, hogy Torfæus művét újonnan kiadják.²² A fordítás mellett önmagában a szerkesztés is óriási munkának bizonyult. Az egyes kötetek végén található a pontos tartalomjegyzék, az olvasót pedig részletes mutató segíti a tulajdonnevek keresésében. Az utolsó, a hatodik kötet kiadása 2012-ben várható.

Miszler Tamás

20 Sverrir Sigurðarson (1177–1202) norvég király a norvég történelem egyik legnagyobb karrierjét befutó alakja volt, aki papnak tanult, majd II. Sigurðr Haraldsson munnur (1133–1155) norvég király fiának vallva magát egy felkelő, a nyírfalásas (birkebeinar) csoport élére állva jutott el a norvég trónig.

21 IV. Óláfr Hákonarson (1370–1387) norvég király II. Óláfrként (1376–1387) Dánia királya is volt, halála után anyja, Margit királynő lett Dánia és Norvégia uralkodója, és Svédország királynőjeként 1397-ben tető alá hozta a három skandináv ország unióját, a kalmari uniót, amely 1523-ig állt fenn.

22 Torggrim Titlestad egy cikkében azt írja, hogy a munkát eleinte többen szkeptikusan fogadták, túl merész vállalkozásnak ítélték, mivel a mű nyelvezete nagyon nehéz és maga a munka is nagyon hosszú. *Torggrim Titlestad: Ti år med Tormod Torfæus – om arbeidet med å oversette og å publisere Historia rerum Norvegicarum fra 1711: hvordan det umulige ble mulig. Historie 21. (2011) 2. sz. 52–59.*